

Egy régi magyar újságíró

Az újság, a sajtó ma hatalom. Azzá lett önerejéből, az emberiség becsületes, önzetlen szolgálatában, az igazságnak, eszmék és eszmények hirdetésében, azoknak a köztudatba való vitele által. Szellemi és erkölcsi hatalom, mint akár a tudomány, a művészet, a vallás és a többi között, mint az emberiség millióinak megnyilatkozó lelkiismerete, felfogásának, ítéletének és akaratának hangosszavu tolmácsa, nem is az utolsó hatalom. Találkozó mondja *Ketteler*, a múlt század mozgalmainak élesszemű megfigyelője, a hírlapirodalom hatalmas fellendülésére célozva: Ha a kereszténység nagy tanítómeztéren, Szent Pál ma újból arra vállalkoznék, hogy az évezredek fejlődésében meg nem állapodó világunk apostola, az isteni és emberi igazságnak hivatalos terjesztő legyen: akkor megértené az idők ítéletét, újságíró lenne, hogy ne csak a röpke szónak az erejével, de az írói tollnak maradandóbb hatásával is hirdesse és terjessze az emberiség örök jogát, elévülhetetlen igazát.

De nem így volt elejétől fogva. Valamikor az újságcsinálás nemcsak, hogy hatalmat, befolyást, jólétet nem jelentett, hanem mint a szellemi munkások nagy céhének más fajtája is, lebecsülésben, mostoha elbánásban részesült. Iskolamester, színész, újságíró, az emberi és nemzeti művelődésnek ez a három uttörő munkása, nagyon kevésbé becsült napszámosa volt a kultúrának, és az erkölcsi és anyagi elismerésnek mindenkor híjjával szűkölködött. Valahogyan még ma sem vitték sokkal többre. Mivel a társadalom azokat a javakat és értékeket, amelyekhez az ő révükön jutott, kevésbé vette s nem többre becsülte azokat sem, akiknek egyébként is önzetlen tevékenységét s áldozatos életét megérteni sem tudta. Hosszu évtizedekre volt szükség, hogy az emberiség megtanulja valódi, vesztül induló értékeinek a megbecsülését s ezzel egyidejűleg megtanulja a sajtóban a fontos eszközt és a

hírlapíróban a jelentőséggel bíró tényezőt érdeme szerint felismerni és méltányolni.

És nálunk, különleges viszonyaink között, még nehezebben ment a dolog, mint másutt. Nem azért, mintha a magyar más nemzeteknél restebb lett volna arra, hogy igazi értékeit felismerje, hanem azért, mivel hazájának földrajzi helyzete arra utalt, hogy évszázadokon keresztül egyebét se tegyen, mint azt, hogy őrt álljon a nyugati kultúra bölcsejénél, hogy az ott, a nyugati nemzetek ölen az általa védett békében szabadon, akadálytalanul fejlődhessenek, minálta Keleten az áldozatos nemzet a vérrel oltalmazta és termékenyítette Európa kultúrájának talaját.

Természetesen más okok is közrehatottak. A többi között a könyvnyomtatás feltalálásának az ideje egybeesik azzal a korszakkal, amely Magyarország történetének lapjait szomorú emlékekkel írta tele. A magyar közéletnek számtalan, örökké sajnó sebe: széthuzás, belvillongás, visszavonás, fejtelenség és egy egész csomó más közéleti és társadalmi baj minden szellemi erőt és fejlődést megbénítottak. Inter arma silent musae. Aztán, ami nagyon súlyosan esik a mérlegbe: nemzeti nyelvünk elhanyagolása.

Hosszu időken át a közélet hivatalos nyelve a latin nyelv; még egyszerű polgáraink is, p. o. az iparosság ékebben beszélt latinul, mint anyanyelvén. A magyar nyelvet a helytelen közhasználat, a deákos műveltség annyira tarkította már idegen nyelvsszókkal, hogy valójában a hitújítás harcaiban kifejlődött irodalmi vitákra, a Pázmány Péterek tollára, ékesszóására és tekintélyes nyelvkincsére volt szükség, hogy nyelvünk ki ne pusztuljon, vagy valamiféle zagyzalékká ne váljék.

A hírlapirodalom is idegen nyelven indult meg: latin és német nyelven, ami mindenestre hátránnyosan hatott vissza a nemzeti nyelv fejlődésére. *Rát Mátvás 1780-ban adja ki Magyar Hirmondó-ját* Pozsonyban. Kis nyolcadtrét félíves alakban hetenkint kétszer jelent meg, de pártolási hiányában — össze-

sen 400 példányban nyomták — hat évre rá megszűnik. A *Windisch Károly* által még 1764-ben alapított német nyelvű *Pressburger Zeitung* pedig, amely kis négyréti formában hetenkint szintén kétszer jelent meg és 6000 előfizetővel, ami abban az időben rengeteg nagy szám volt, továbbra is virágzott. Különben teljes példányban az elsőől az utolsóig a pozsonyi városi levéltár őrzi.

Nem csodálható tehát, ha az első magyar nyelvű és szellemi újságíróink egyike, *Szacsuay Sándor*, aki *Rát* mellett a *Magyar Hirmondó* szerkesztésében résztvevett, a *Honfiai Tükre* című röpiratában keserűen és élesen kifakad a nemzetietlen érzület, a nemzeti nyelv elhanyagolása felett és nemzeti nyelvünk ápolását s fejlesztését követelőzve sürgeti.

Neue Zeittung-ok előzték meg nálunk is a magyar újságírást, amelyeknek a megjelenése időhöz nem kötve az éppen aktuális, nevezetesebb eseményekről számoltak be. Ilyen *Neue Zeittung* a mohácsi vészről és az ezt követő napokról szóló tudósításokkal öt van birtokunkban (a Nemzeti Múzeumi könyvtárában). Ezek közvetlenül a szomorú nemzeti pusztulás után külföldön jelentek meg. Hazánkban az első hírlapszámokat II. Rákóczi Ferenc főemberei adták ki Kassán, Lőcsén, Bártfán *Mercurius Veridicus ex Hungaria* titulus alatt 1705—1710 között. Latin nyelven írott kis kuruc újság volt az első *Igazmondó* is négyréti félíves számokban Eszterházy Antal tábornok által szerkesztve. A legrégibb erdélyi, Szinnvei által ismertelett, lap hírül adja, hogy „a brassói könyvtárosok panaszkodtak azok ellen a fiuk ellen, kik nemcsak árulják uton-útfélen a magyar és erdélyi újságokat, de éneklik is” — ami azt mutatja, hogy már ezidőtájt elvéve magyar lapok is forogtak közkézen.

Szintén latin nyelven jelent meg 1721-ben *Béla Mátvásnak Nova Posoniensis* című lapja hetenkint egyszer kis négyréti félíves (63 szám maradt meg belőle). Az első német újság pedig Budán jelent meg, az *Öfnerischer Mercurius* kis négyréti hetenkint négyszer.

Az újabb magyar hírlapírást *Kossuth Lajos* kezdi meg 1841 január 2-án először megjelent *Pesti Hírlap*-jával. Kiadója Landerer Lajos volt. Kossuth politikai iránya természetesen nem tetszhetett a hatalomnak és ismételten is az a veszély fenyegette a lapot, hogy további megjelenését betiltják. Azért Landerer, hogy újságját megmentse, 1844 közepén a szerkesztést Szalay Lászlóra bizza. Ugyancsak ezeitől látnak napvilágot a *Hírnök*, *Világ*, *Nemzeti Újság*, *Erdélyi Híradó*, *Múlt és Jelen*, *Budapesti Híradó* és más kisebb-nagyobb lapok és röpiratok. A *Pesti Napló* 1850 március 9-én indul meg.

Az újságcsinálás utolsó között Szacsвай Sándor, Cserey Elek, Fábian Dániel, Kerekes S., Görög D., Benkő, Gyöngyösy János és mások szerepelnek mint első magyar hírlapírók. Közülük főképpen Szacsвай emelkedik ki újságírói rátermettségével, lízes magyar idegalkatával és érzületével, képzettségével s sokoldalú tudásával, szókimondó őszinteségével. De azért is emlékezünk meg elsősorban róla, mivel az első magyar újságírók tipikus alakjaképp mindezeket a jellemző vonásokat magán viselve, amelyek korának közéleti viszonyait karakterizálták.

Lécfalvi és eszterleki *Szacsвай Sándor* Vécsein született 1752-ben és Kolozsváron halt meg 1814 május 15-én. (Mások halálának évét 1815-re teszik, mi azonban Szacsвай Zsigmondnak levele alapján, melyet Jakab Elekhez, Sz. Sándor életrajzi írójához intézett és amelyben atyja halálának éveül 1814-et jelöl meg, az utóbbi adatot fogadjuk el helyesnek.) Az akkori idők szokása szerint és ismereteinek gyarapítása végett külföldi tanulmányutat tesz Wienbe, Német- és Franciaországba. Amott a bölcsellettudomány és irodalom érdekelte, Franciaországban pedig a nagy forradalmat előkészítő események, a szabad eszmék, az új politikai irányok, társadalmi és rendi alakulások és mindaz, ami a 18. század végén a nyugati országok politikáját foglalkoztatta, a nemzeteket új eszmék szerint átalakította. Bő ismeretekkel, megvalósításra váró eszmékkel és tervezetekkel tér vissza a hazába és 1794-ben Pozsonyban Rát Mátyáshoz szegődik;

később a Magyar Hírmondót egyedül vezeli tovább. Lapja azonban, mint láttuk, nehezen érvényesül, mert az egyre jobban terjedő német szellemű irány nem kedvez a magyarnyelvű és érzelmű újságnak, az osztrák udvar nemzetellenes politikáját, ellensúlyozó törekvéseknek. Mikor pozsonyi lapja megszűnt, ismét Wienbe ment, ahol már első tartózkodása idején befolyásos barátokra és protektorokra tett szert. Többi között a szabadkőmives páholyban megismerkedett Grossingerrel, II. József császár kabinettitkárával s a vele való barátkozásnak köszönhető, hogy az udvar részéről, bármennyire különösnek hangzik is a dolog, felszólították, hogy egy Wienben megjelenő, magyar újság szerkesztését vállalja el. Így született meg az öreg császárvárosban a *Magyar Kurir* és szépirodalmi társalapja a *Magyar Múza*. Ügyeskedő huzás volt ez az osztrák udvar részéről, amely ezen az uton, magyar lappal szeretle volna akarattal és eszméit a német szónak és a centralisztikus törekvéseknek ellentálló, függetlenségére feltékeny nemzettel megkedvelletni. Hogy Szacsвай személye erre a célra alkalmasan lett-e megválasztva, az más kérdés. Tény az, hogy Szacsвай rokonszenvezett II. József egyéniségével, szabadabb felfogásával, az udvarnak a megszokottól eltűt sajátosságával. De másrésztől Szacsvainak öntudatos, nem befolyásolható, egyénisége, erős magyar érzülete és lángoló hazaszeretete nem lehetett alkalmas arra, hogy II. József törekvéseit, amelyekkel a császár lépten-nyomon a magyar nemzet ősi jogaihoz, szabadságához és kegyeletes hagyományaihoz ütközött, a magyar szónak erejével és varázsával előmozdítsa. Az arisztokrácia ellen való állásfoglalásával, ellenszenvével és kifakadásával a papság ellen használatosnak találták a hasonló érzelmű udvarnál, főképp abból az okból, mert azt vélték, hogy jó szolgálatokat tehet II. József törekvéseinek, aki a papságnak túltengő hatalmát a maga részére lefoglalni, a főnemességnek előjogait pedig a jogokban szűkölködő népre kívánta kiterjeszteni. Az újság engedélyezésének az volt a feltétele, hogy ezek az eszmék a lap útján népszerűsítsenek. Ismételjük: Szacsвай nem idegenkedett

az iránytól, sőt támadta II. József eszméit, szabadabb intézményeit; helyeselte azt, amit a császár akart, de nem az utat és a módot, ahogyan a császár akarta. Mig II. József élt, Szacsvainak nem esett bántódása, de már 1792-ben a kancellária kezdeményezésére elmozdították a Magyar Kurir szerkesztésétől és helyette Decsi Sámuelet, a filozófust és fizikust (ahogyan akkor az orvosokat nevezték) bízták meg a lap vezetésével.

Cikkeit és röpiratait Szacsвай sokáig névtelenül írta, mert a maga dicsőségét nem kereste, és azt tartotta, hogy nem az írónak a személye, hanem a tárgya a fontos, amit és ahogyan azt megírja. Főleg: „mindent a hazáért és az anyanyelvért”. Keményen ostromozza az idegenszerűséget a nyelvben, életmódban, különösen az egyre inkább elhatárolódó franciás szokásokat. „A minduntalan való francia nyelvgyakorlással végre franciául vélekedik az ember és franciául él is. A hazai nyelv és a haza szeretete pedig háttérbe szorul.” S mikor azt hiszi, s joggal gondolja, hogy infó szava csak a pusztaságban kiáltónak üresen kongó hangja, így fakad ki: „Meddig szólnak még az írók élet nélkül való fához s széjjel a levegőbe?”

Íránya elárulja, főképp a röpiratokban s pasquillokban cinikus világnézetét, erősen satirikus hajlamait, a kiméletlenséggel határos őszinteségét, Elmes kritikáival, csipős verseivel, röpiratainak sőt hangjával sok ellenséget szerez magának, — amivel azonban látszólag keveset törődik — s többre becsüli, ha egy kissé fének tőle, mint azt, ha kedvesnek, udvariasnak tartják. Sándor István a jellemzésére szigorúan csak annyit mond: „Szacsвай Sándor háromszéki székely volt” — és ezzel, úgy hiszi, a jellemzésére mindent elmondott.

1794-ben Szacsвай visszatért szűkebb hazájába, Erdélybe és csakhamar megtisztelte az erdélyi urakat egy bosszantóan éles pasquillal, amelyben ekkép kezd zengeni:

Hideg, fagyos nagy ur, hazánk elefantja,
Nehéz sarka földünk tapodja, nem szántja... stb.

Gróf Kemény Farkas a statuum praesese alkal-

masint erősen találva érezte magát a zöngemény által, amelynek eredeti példányát 1805-ben bekövelkezett halálakor hagyatékában is megtalálták és amelynek a hállapjára ezt írta: „Szacs vay uram fíckándozó elméjének piszkos szüleménye“. Ez a példány később Döbrentei Gábor tulajdonába került. Az 1787-ben megindult wieni lapjának mindjárt az első számában egy öregecske férj és egy ifju feleség házasságát emigyen publikálja:

Itt a farsang! Szülők jobban vigyázzatok.
Redves fába gyenge ágat ne oltsatok;
A pénz nem szeretet, a zsidót követi
Az, ki mátkáját csak pénzért szereti.

Vagy amikor Aranka Györgynek a Budai Basáról c. regényét ismerteti:

Gyenge legény a Budai Basa
Mert nagyobb volt eszénél a hasa . . .

Nagy ribilliót okozott két hirhedt pamfletjével, mert a több mint erőshangu beköszöntésre az ellentáborból is visszafőttek eléggé élesen. Az egyik röpirat 1786-ban jelent meg: *Zakkariásnak, a pápa titkos iródiájának Rómából kelt levelei*; a másik pedig: *Az Izé purgatóriumba való utazása*, egy évvel később látott napvilágot, azonban egyik sem előnyére a szerzőnek, sem az izlésnek és a jómodornak. Mindkettőtől sértő guny jellemzi és kíméletlen éles hang, amellyel a vallást és szolgálát aposztrofálja.

Ilyen és hasonló támadások, versek, zöngemények, gunyiratok semmiesetre sem emelték Szacs vay működésének irodalmi értékét, ellenkezőleg árnyat vetettek elismerésünket egyébként teljesen kiérdemlő hirlapírói tevékenységére is. Azonban mentségére mondjuk, hogy ez a triviális irány ebben az időben erősen burjánzott mindenfelé. külföldön még inkább, mint nálunk, a császárvárosban csak úgy, mint pár évvel előbb Nagy Frigyes irodalmi és művészi köreiből is. Barnauer és Weber ferde zsenialitásukkal iskolát teremtek, és mételező hatásuk meglátszik Szacs vay Sándoron épp úgy, mint más fiatal írónokon és tehetségeken is, akik ebbe a nem kifőgástalan légkörbe kerültek. Gróf

Kemény József a Mike Sándor erdélyi országos levéltárhoz intézett levelében (Uj Magyar Muzeum 1856. I. K.) így méltalta Szacs vayt: „Nem volt mászó, hanem egy szeszesen gondolkózó, csipősen rostáló zsrnaliszta és publicista . . . , aki a maga idejében jelesebb, eszebb és zsenidlisabb honfiaink sorában tündöklött“.

Szacs vay publicisztikai működését kortársai is jogosan nagyrabecsülték, mivel mindenre kiterjedt a gondos figyelme, ami hazáját és nemzetét akár anyagi vagy szellemi téren akár a javára, akár pedig hátrányára érintette. Mindenütt elsősorban nemzetének boldogulását keresi és szorgalmazza, az anyai nyelv használatát és ápolását sürgeti, a nemzetet munkásságra ösztönzi, hogy helytállhasson a nemzetközi versenyben; követeli a közgazdaságban és hivatalviselésben való részvételt, „mert ha idegenek ülnek a nemzet nyakán és elélik a vérét, mi lesz akkor hazánk fiaiból“. Mozgalmat indít a nemzeti ének és dal, a hazai színészet érdekében (Pesti Nemzeti Jádzó Társaság) sürgette a két Kisfaludy, Vörösmarty, Berzsenyi, Kölcsey költői munkásságát, mert „a nemzet is, miképp az egyén, csak hazaszeretetében, nemzeti nyelvében és fáradhatatlan munkabírátságában ígérhet magának hosszú, sikerekben gazdag, termékeny életet“.

Igy dolgoztak az első magyar ujságcsinálók évtizedekkel megelőzően. Széchenyi István kezére járva, egyengetve, előkészítve a talajt, amelybe a jövőendő haladás, fejlődés és nagyság termőképes csirái majdan felvetelve találjanak.

Szacs vayt és hős társait feleli az utókor, mint a nemzeti művelődésnek annyi sok más névtelen hősét, önzetlen napszámosát és ha való igaz, amit Kemény József Szacs vayról ír Mikéhez: „Nem bámulhattam eddig azon eléggé, hogy magyar és erdélyi tudós honfiaink mostanáig semmit sem tettek Szacs vay Sándor emlékének fentartására“. Így leg alább ez a pár sor az első magyar ujságíróink emlékének szentelve, mert bizony szegény hazánkban az a divat járja: munkásságuk a régmúlté nevük a feledésé.